

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقر العلوم
(میر دوستی - میر انصاری)

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»
دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: علوم سیاسی

وجوه سیاسی حج

(با تأکید بر اندیشه امام خمینی (ره) و آیت الله خامنه‌ای)

استاد راهنما:

آقای دکتر عبدالوهاب فراتی

استاد مشاور:

آقای دکتر غلامرضا بهروزی لک

نگارش:

خلیل امیری زاده

۱۳۹۲

تقدیم و اهداء:

به ساحت انوار قدسیه الهیه چهارده خورشید فروزان عصمت و طهارت که واسطه فیض و عنایت حضرت حق بر تمام کائنات هستند و تقدیم به پیشگاه بانوی کریمه حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها و روح پدر و مادرم (که در جوار رحمت خدا آرمیدند).

تقدیر و تشکر

از همه اساتید بزرگوارم و اعضای محترم کادر دانشگاه باقر العلوم (ع) و ابراز سپاس از زحمات استاد راهنما جناب آقای دکتر عبد الوهاب فراتی و استاد مشاور دکتر غلامرضا بهروزی لک که با راهنمایی‌ها و مشاوره‌های دلسوزانه خود راهگشای بنده حقیر در این پژوهش بوده‌اند و در پایان هم از همسر فداکارم که با صبر و حوصله خود تا پایان این رساله مرا یاری کردند ممنون و سپاسگزارم.

چکیده

حج یکی از واجبات مهم دینی است که علی رغم دربرداشتن ابعاد مختلف آن، تاکنون تنها به بعد معنوی و عبادی آن توجه شده است و سایر ابعاد آن مورد غفلت واقع شده است، ظهور انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی(ره) و متعاقب آن رهبری آیت الله خامنه ای، ابعاد دیگر حج را برجسته نمود و به وجه سیاسی آن اهمیت ویژه ای شده است.

امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری با هوشمندی از ظرفیت‌های ایجاد شده با طرح احیای حج ابراهیمی(ع) و محمدی(ص) و با هجوم به عقبه‌های استعمار و دولت‌های سلطه پذیر در جهان اسلام، فریاد بازگشت به مجد و عظمت فرهنگی و تمدنی اسلامی و هویت جمعی و تاریخی مسلمین را به صدا درآوردند. امام راحل(ره) و مقام معظم رهبری حج را زمینه ساز و تبلور و تمرین همگرایی و اتحاد و همزیستی مسلمانان می‌دانند، که می‌تواند این روح اخوت و همدلی و وحدت را بر محور توحید و خداگرایی در پیکره امت اسلامی تزریق نماید. ایشان از مسلمین می‌خواهند که حج را کانون اتحاد و همبستگی و اصلاح امور مسلمین قرار داده و از این پایگاه بر سلطه ابرقدرت‌ها و حکومت‌های وابسته و خودکامه بشورند.

در این پژوهش به دنبال تبیین کارکردهای سیاسی حج از منظر معصومین، به جایگاه حج از دیدگاه امام خمینی و رهبری می‌پردازد. سپس وجوه سیاسی حج و وضعیت موجود و چشم انداز مطلوب از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری مطرح می‌شود.

همچنین تلاش شده است براساس گردآوری روش کتابخانه ای از نظریه بحران اسپریگنز به تشریح عدم رضایت وضع موجود و ارائه راه حل منطقی بهره ببرد. نتایج این پژوهش برجستگی ظرفیت‌های ابعاد سیاسی حج براساس نظریات امام خمینی و رهبری است که به محورهایی چون آشنایی مسلمانان و ایجاد مودت، تحکیم وحدت، برائت از مشرکان، ایجاد حیات طیبه و هویت بخشی جمعی مسلمین اشاره دارد.

کلید واژه‌ها: امام خمینی، مقام معظم رهبری، حج ابراهیمی، وجوه سیاسی

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق	۱
۱. بیان مسأله:	۲
۲. اهمیت و فایده آن:	۴
۳. سابقه تحقیق:	۴
۴. اهداف تحقیق:	۵
۵. سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق:	۵
سوالات فرعی:	۵
۶. چارچوب نظری تحقیق:	۶
۶-۱. مشاهده بی نظمی؛	۷
۶-۲. تشخیص علل؛	۷
۶-۳. بازسازی جامعه؛	۷
۷. فرضیه‌های تحقیق:	۸
۸. پیش فرض‌های تحقیق:	۸
۹. روش انجام تحقیق:	۸
۱۰. سازمان دهی رساله:	۹
فصل اول: حج در آموزه‌ها و تعالیم اسلامی	۱۰
گفتار اول: فلسفه تشریح حج در آموزه‌ها و تعالیم اسلامی	۱۱

۱-۱-۱. پیشینه تاریخی مراسم حج ۱۱

۱-۱-۲. تشریح و فلسفه حج در قرآن و احادیث: ۱۳

۱-۱-۳. حکمت تشریح مناسک حج ۱۶

۱-۱-۴. نسبت حج با عبادتهای دیگر ۱۷

گفتار دوم: کارکردهای سیاسی حج از منظر معصومین (ع) ۲۵

مقدمه: ۲۵

۱-۲-۱. حج نمایش عظمت اسلام و مسلمین ۲۵

۱-۲-۲. روح حج، امامت ۲۶

۱-۲-۳. حج وسیله تقویت کننده دین و همبستگی مسلمانان ۲۸

۱-۲-۴. حج و توجه به مسائل سیاسی ۲۸

۱-۲-۵. حج و برخورد با طاغوت ۳۰

۱-۲-۵. لزوم توجه به معنای واقعی حج ۳۱

۱-۲-۶. تسلیم و عبودیت در برابر خدا و رابطه آن با امامت ۳۶

۱-۲-۷. جایگاه ویژه حج در عبادات ۴۱

۱-۲-۸. منافع اخروی و دنیوی حج ۴۲

فصل سوم: حج در نگرش امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری ۴۳

گفتار اول: مبانی اندیشه امام و رهبری در حج ۴۴

۲-۱-۱. مبانی معرفت شناسی، هستی شناسی و انسان شناسی ۴۷

۲-۱-۲. مبانی کلامی ۵۴

۲-۱-۳. اندیشه توأمان بودن دین و دنیا ۵۷

گفتار دوم: جایگاه حج از منظر امام و رهبری ۶۳

۲-۲-۱. «حج» نمایش کاملی از تعالیم دین مبین اسلام ۶۳

- ۲-۲-۲. بعد معنوی حج سرمایه حیات جاودانه ۶۵
- ۲-۲-۳. خودسازی؛ مقدمه و شرط دیگرسازی و جهان‌سازی ۶۷
- ۲-۲-۴. برائت، روح حج است ۶۷
- ۲-۲-۵. فلسفه حج، بعد سیاسی حج ۶۸

فصل سوم: وضعیت موجود کارکرد سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم

رهبری ۷۲

مقدمه: ۷۳

۳-۱-۱. وضعیت موجود حج از نگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری ۷۵

۳-۱-۱-۱. عدم بهره‌گیری مناسب از فرصت عظیم حج ۷۵

۳-۱-۱-۲. نشناختن ابعاد مختلف حج ۷۶

۳-۱-۱-۳. فتنه‌گری کشورهای سلطه‌گر ۷۷

۳-۱-۱-۲. عالمان متهتک و جاهلان متنسک ۷۸

۳-۱-۲. تفرقه جهان اسلام ۸۰

۳-۱-۲-۱. قدرتهای استعماری ۸۰

۳-۱-۲-۲. فرقه‌گرایی ۸۱

۳-۱-۲-۳. ملت‌گرایی و قوم‌گرایی ۸۳

۳-۱-۳. اختلافات بین شیعیان و سنیان ۸۶

۳-۱-۴. بحران هویت ۸۷

فصل چهارم: چشم انداز مطلوب کارکرد سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم

رهبری ۸۹

مقدمه: ۹۰

۳-۲-۱. ابعاد معنوی در حج مطلوب ۹۱

۳-۲-۲. ابعاد اجتماعی و سیاسی حج مطلوب ۹۷

۳-۲-۱. آشنایی مسلمانان مختلف جهان با یکدیگر ۹۸

۳-۲-۲. تحکیم وحدت بین مسلمین ۱۰۰

۳-۲-۳. برائت از مشرکان ۱۰۴

۳-۲-۴. ایجاد حیات طیبه ۱۰۶

۳-۲-۵. هویت بخشی جمعی و اسلامی مسلمین ۱۰۸

نتیجه گیری ۱۱۲

منابع و مأخذ ۱۱۵

مقدمه:

طرح تفصیلی تحقیق

۱. بیان مسأله:

حج در اسلام، ذخیره‌ای ارزشمند، بلند پایه و جاوید و چشمه‌ای همیشه جوشان با جویبارهای گوارا، که همواره تشنگان را به سوی خود می‌طلبد تا به آنها حیات و نشاط ببخشد. حج، تنها یک عبادت محض و خودسازی بدون توجه به اجتماع نیست؛ بلکه حج در عین آن که خودسازی است، وسیله جامعه‌سازی است. و در عین آن که موجب ارتقاء فضائل اخلاقی است، وسیله‌ای برای سامان بخشیدن سیاست اسلامی است.

علاوه بر اینکه حج گناه‌زدائی است، وسیله‌ای برای امام شناسی، و حرکت در مسیر جهت‌گیری امام بر حق است.

با کمال تأسف، بیشتر حاجیان، از حج تنها به پوسته‌ای از آن قناعت کرده و مغز آن را به دور افکنده‌اند، و یا این که حج را وسیله تفریح و سیر و سیاحت و یا تظاهر و تهیه وسائل مادی و شخصی خود قرار داده‌اند، و هرگز به روح آن توجه نمی‌کنند. روشن است که چنین حجی، حج ابراهیمی و حج محمدی(ص) نخواهد بود.

حج در اسلام در عین این که پاکترین و عمیق‌ترین عبادت برای تطهیر و شستشوی روح و روان از هر گونه آلودگی است، مؤثرترین وسیله برای تبیین و پیشبرد اهداف سیاسی است، و اصولاً نمی‌توان حج را از دو خصیصه «عبادت» و «سیاست» جدا کرد، که این دو تار و پود حج را تشکیل می‌دهند، چرا که روح عبادت، توجه به خدا است، و روح سیاست توجه به خلق خدا، و این دو در مراسم حج آنچنان به هم آمیخته‌اند که جدا کردن هر یک، مساوی با نابودی اصل حج است، به عبارت روشن‌تر امور سیاسی در سطح عالی و کامل، آنچنان در یکایک دستوره‌ای حج،

جریان دارد، که خون در پیکر انسان جاری و ساری است، و آنان که منهای توجه به جنبه‌های سیاسی حج، به انجام مراسم حج می‌پردازند، و تنها به پوسته‌ای از ظواهر عبادی حج قناعت می‌کنند، قطعاً بدانند که حج را از محتوایش خارج کرده، و هیچ‌گونه بهره صحیح از آن نخواهند برد.

حج تنها واجبی است که جمع‌کنندگی از مسلمین را کنار یکدیگر جمع می‌کند. به این واجب اجتماعی بعد از انقلاب توجه ویژه‌ای شده است و البته نگاهی متفاوت از قبل بوده است. این تحقیق در صدد است، برداشت امام خمینی (ره) (به عنوان بنیان‌گذار ج.ا.ا) و مقام معظم رهبری، که متفاوت از برخی از علماء است، بیان کند و تفاوت‌های اساسی در بیانات ایشان را در یک طبقه بندی خاصی بیاورد.

حج ابعاد مختلفی دارد و یکی از ابعاد حج، بعد سیاسی است که از آن غفلت شده بود و امام (چه قبل و چه بعد از انقلاب) روی آن تأکید کرده است.^۱ مباحثی که امام و مقام معظم رهبری روی آن تأکید داشته‌اند، از مباحث و مسائل ضروری جهان اسلام است، از جمله برائت از مشرکین، وحدت مسلمانان در مقابل باسلطه گران، و همچنین حل مشکلات مادی و معنوی جهان اسلام و مسلمین می‌باشد که در مناسک حج می‌بایست به آن پرداخته شود که در این راستا، از منظر این دو شخصیت بهره‌گیری خواهد شد.

به نظر می‌رسد حج از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری از جمله عبادات جمعی است که ظرفیت‌های متعددی در حوزه سیاست از جمله وحدت امت اسلامی، تقویت جهان اسلام و... دارد.

ولی تا کنون از این ظرفیت‌ها استفاده نشده یا به صورت ناقص بهره‌برداری شده است. در این رساله تلاش شده است تا با بهره‌گیری از دیدگاه‌های امام و رهبری این ظرفیت‌ها برجسته و

---

۱. چنانچه فرمود: از همه ابعاد آن مهجورتر و مورد غفلت‌تر، بعد سیاسی این مناسک عظیم است که دست خیانتکاران برای مهجوریت آن بیشتر در کار بوده و هست و خواهد بود. (، ج ۱۹، صحیفه، ص ۴۳)

مطرح شود. براساس معمول رساله نویسی باید این موضوع در چارچوب نظریه ای خاص قالب ریزی شود و با استفاده از محتوای نظریه مطالب را به صورت علمی چینش کرده و در پایان نتیجه گیری کرد.

۲. اهمیت و فایده آن:

این تحقیق علاوه بر کمک به مطالعه و بررسی ابعاد سیاسی، تحلیل جامعی از وجوه سیاسی حج از منظر دوتن از شخصیت‌های تأثیرگذار در جهان اسلام (امام خمینی و رهبر معظم انقلاب) ارائه می‌دهد، ضمن اینکه با سایر رویکردها مقایسه و تمایزات آن با رویکردهای غیر سیاسی به حج برجسته می‌گردد

۳. سابقه تحقیق:

در این رابطه، تحقیقات گسترده و عمیقی با توجه به دیدگاه فوق صورت پذیرفته است. اگرچه به صورت متفرق و محدود دیدگاه‌های سیاسی امام و مقام معظم رهبری در لابه لای تحقیقاتی که در مورد حج انجام گرفته، دیده می‌شود ولی به صورت ویژه با تأکید بر دیدگاه امام خمینی و رهبری تحقیقات عمده و اختصاصی صورت پذیرفته است. در عین حال مهمترین تحقیقاتی که در این رابطه می‌توان ذکر کرد عبارتند از:

۱. ابعاد سیاسی و اجتماعی حج، نوشته محمدتقی رهبر. در این کتاب تلاش شده مسائل کلی سیاسی اجتماعی حج را بیان کند و در این بین به صورت عمومی از بیانات امام خمینی و گاه از بیانات مقام معظم رهبری بهره برده است اما بصورت ویژه و مقایسه ای از دیدگاه ایشان استفاده نکرده است.

۲. مبانی دینی و سیاسی برائت از مشرکین، نوشته سیدجواد ورعی، در این کتاب تنها به یک جنبه از وجوه سیاسی حج پرداخته است.

۳. درس‌هایی از امام (ره) حج ابراهیمی. ایشان نیز صرفاً بیانات امام را عنوان بندی کرده و

بدون توجه به چارچوب‌های نظری آنرا بیان کرده است.
البته مقالاتی هم در این رابطه به صورت پراکنده که به طور عمومی مباحث سیاسی، اجتماعی حج را بیان می‌کند.
امتیاز این پژوهش آنست که به صورت ویژه وجوه سیاسی حج از منظر امام خمینی و رهبر معظم انقلاب را تبیین کرده و در چارچوب‌های علمی توضیح می‌دهد.

۴. اهداف تحقیق:

با توجه به اهمیت وجوه سیاسی حج بعد از پیروزی انقلاب و تأکید روی ظلم ستیزی و مبارزه با استعمار و موانع پیشرفت مسلمین.، این تحقیق برای پژوهشگرانی که در این زمینه مطالعه و پژوهش می‌کنند مفید می‌باشد و همچنین برای مسئولین سیاسی، برای دستیابی آسان و طبقه بندی شده به دیدگاه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری مفید و کاربردی می‌باشد، به علاوه برای صداوسیما و رسانه‌های گروهی و بعثه مقام معظم رهبری برای ارائه دیدگاه‌های امام و مقام معظم رهبری بسیار کاربردی می‌باشد.

۵. سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق :

علاوه بر ابعاد عبادی و معنوی حج، این عبادت واجد چه ابعاد سیاسی، اجتماعی از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری است؟

سوالات فرعی:

۱. فلسفه تشریح حج درآموزه‌ها و تعالیم اسلامی چیست؟
۲. کارکردهای سیاسی حج از منظر معصومین علیهم السلام چیست؟
۳. وضعیت موجود کارکرد سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری چیست؟
۴. چشم انداز مطلوب کارکرد سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری چیست؟

۶. چارچوب نظری تحقیق:

معمولاً در رساله‌های کارشناسی ارشد وقتی از چارچوب نظری سخن به میان می‌آید مراد تطبیق یک نظریه بر موضوع یا متعلق بحث است. به عنوان مثال شما وقتی نظریه مراحل چهارگانه کرین بریتون را بر انقلاب اسلامی تطبیق می‌نمایید به نوعی، بحث انقلاب اسلامی را چارچوب مند ساخته‌اید. از این رو تطبیق یک نظریه پیشین بر موضوع چارچوب رساله را تشکیل می‌دهد، در این اثر نیز بدون اینکه قصدی بر مباحث روش‌شناسی داشته باشیم سعی می‌کنم نظریه بحران در اثر ارزشمند اسپریگنز فهم نظریه را بر موضوع حج تطبیق دهم. بدون تردید حج رایج از نظر امام(ره) و رهبری حجی ناقص و فاقد ابعاد دیگر است و نمی‌تواند ظرفیت‌های وجودی خود را برجسته سازد. پس این حج، حجی است که در وضعیت کنونی اش فاقد شاخص‌های مطلوب است. یقیناً این حج واجد مسایل، آفت‌ها و آسیب‌هایی است که در کارکردهای اصیل آن ایجاد اختلال کرده است. این همان شبیه مشاهده بی‌نظمی در نظریه اسپریگنز است. طبیعتاً حج مطلوب امام و رهبری، حجی است که علاوه بر ابعاد عبادی، واجد وجوه دیگری است و همسنگ جهاد ابعادی فراتر از عبادت دارد. اینکه آن وضع مطلوب از حج چیست و چگونه می‌توان به آن دست یافت؟ را می‌توان بر اساس الگوی اسپریگنز در بحث بازسازی جامعه (و در اینجا حج) و راه دست‌یابی به آن جست و جو کرد. از این رو بهره‌وری این رساله از نظریه بحران خصلتی تکنیکی دارد و می‌کوشد با اتکاء بر آن چارچوبی برای مباحث رساله فراهم آورد. نظریه بحران ظرفیت تحلیل کل‌اندیشه سیاسی امام را دارد و طبیعتاً می‌تواند وجوهی از آن مثل مساله حج را تحلیل نماید.

به اعتقاد اسپریگنز، هدف نظریات سیاسی، فهم و توضیح نظم صحیح در جامعه است. اما این هدف از مشاهده خرابی و بی‌نظمی آغاز می‌شود.^۱ لذا وی برای درک و شناخت اندیشه و نظریه سیاسی یک اندیشمند، چهار مرحله، یعنی از مشاهده بی‌نظمی و به تعبیری بحران در جامعه

---

۱. توماس اسپریگنز، فهم نظریه‌های سیاسی، ترجمه فرهنگ رجایی (تهران: نشر آگاه، ۱۳۶۵)، ص ۶۱.

تا ارائه راه حلی منطقی برای حل مشکل را ارائه می‌کند و معتقد است بر این اساس می‌توان اندیشه سیاسی اندیشمند را به خوبی درک کرد. به عبارت دیگر به اعتقاد اسپریگنز، اندیشه سیاسی یک فرد چهار مرحله را طی می‌کند که عبارتند از:^۱

۶-۱. مشاهده بی‌نظمی؛

اکثر نظریه پردازان، آثار خود را در زمانی نگاشته‌اند که به طور فزاینده‌ای احساس می‌کردند که جامعه آنها دچار بحران است. بنابراین اولین مسئله، شناسایی مشکل جامعه است. گاهی این کار، بسیار ساده است. بحران‌ها، ورشکستگی اقتصادی و یا جنگ‌های داخلی احتمالاً برای همه قابل درک است. اما گاهی شناسایی مشکل، به دقت و تعمق نیاز دارد. در این جا است که مرحله دوم آغاز می‌شود.

۶-۲. تشخیص علل؛

نظریه پرداز بعد از شناسایی مشکل نمی‌تواند آرام بگیرد، بلکه باید ریشه مشکل را بیابد. باید به مطالعه دقیق در علل نامنظمی و کارکرد نادرست اوضاع سیاسی که مشاهده کرده، پردازد. این مرحله هم خیلی دشوار است. الگوهای فکر بعضی نظریه پردازان سیاسی، تلاشی برای رسیدن به این هدف است.

۶-۳. بازسازی جامعه؛

نظریه پرداز، جامعه‌ای را تصویر می‌کند که در آن مشکل یا معضل سیاسی به شیوه مؤثری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و با آن برخورد شده است. او در این مرحله معمولاً تخیلات خود را به خدمت می‌گیرد و می‌کوشد تا تصویر یک نظم سیاسی را که در زمان او وجود ندارد ترسیم کند و یا این که نظم سیاسی بهتری که در جامعه به شکل مطلوب وجود ندارد، ترسیم کند.

۶-۴. ارائه راه حل؛ پس از اینها احتمالاً نظریه پرداز، پیشنهادات علمی ارائه می‌کند. او

---

۱. همان، ص ۴۲-۴۳

طبعاً توصیه ای برای اعمال سیاسی ارائه می‌دهد که به نظر او به بهترین وجهی، مشکل مطرح شده را حل و فصل می‌کند.

بنابراین در این نوشتار براساس چهار مرحله سعی می‌کنیم تا نظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری راجع به کارکردها و وجوه سیاسی حج را کشف کنیم. به عبارت دیگر تطبیق نظریه بحران با موضوع این رساله در این راستای است که امام در ابتداء به آشفتگی و بی‌نظمی و بحران در مسئله کارکرد حج توجه کرد و سپس در طول مبارزاتشان به تبیین علل و ریشه‌ی مشکل موجود پرداختند و در ادامه به بازسازی در تئوری و تصویر شکل مطلوب و کارکرد جامع حج همت گماشت و در پایان با سخنرانی‌ها و پیام‌ها و . . . که از ایشان صادر شده است راه حل و برون رفت از این مشکل را ارائه دادند.

۷. فرضیه‌های تحقیق:

به نظر می‌رسد حج از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری از جمله عبادات جمعی است که ظرفیت‌های متعددی در حوزه سیاست از جمله وحدت امت اسلامی، تقویت جهان اسلام و . . . دارد.

۸. پیش فرض‌های تحقیق:

حج از بین واجبات دینی ظرفیت‌های فراوانی جهت گفتگو و آشنایی مسلمانان با هم را دارد.

۹. روش انجام تحقیق:

در این تحقیق روش گردآوری به صورت کتابخانه‌ای است و تحلیل داده آن نیز با روش توصیفی می‌باشد.

۱۰. سازمان دهی رساله:

سازماندهی این پژوهش از یک مقدمه و سه فصل و در پایان نیز یک نتیجه گیری تشکیل شده است.

مقدمه: این مقدمه شامل سوال اصلی، فرضیه، بیان مساله، سابقه پژوهش و چارچوب نظری می باشد.

فصل اول: به حج در آموزه‌ها و تعالیم اسلامی می پردازد که شامل دو گفتار می باشد.

گفتار اول: فلسفه تشریح حج در آموزه‌ها و تعالیم اسلامی

گفتار دوم: کارکردهای سیاسی حج از منظر معصومین (ع)

فصل دوم: حج در نگرش امام خمینی و رهبر معظم انقلاب مورد بررسی قرار می گیرد. این

فصل نیز از دو گفتار به ترتیب ذیل تشکیل شده است.

گفتار اول: مبانی اندیشه امام و رهبری در حج

گفتار دوم: جایگاه و اهمیت حج از منظر امام و رهبری

فصل سوم: این فصل به آسیب شناسی وضعیت موجود کارکرد سیاسی حج از منظر امام

خمینی و مقام معظم رهبری می پردازد.

فصل چهارم: این فصل به چشم انداز و ارائه راه کارهای حج مطلوب از منظر امام (ره) و

رهبری می پردازد.

نتیجه: در پایان این پژوهش به نتیجه گیری پرداخته و به وجوه سیاسی حج بر اساس نظریه

بحران اسپریگنز با تاکید به دیدگاه امام و رهبری پرداخته شده است.

فصل اول:

حج در آموزه‌ها و تعالیم اسلامی

گفتار اول: فلسفه تشریح حج در آموزه‌ها و تعالیم اسلامی

۱-۱-۱. پیشینه تاریخی مراسم حج

حج آیینی الهی و معنوی است که تشریح آن به خاطر رشد روح و کمال نفس و پرورش اخلاق و عمل انسان صورت گرفته است. لذا باید قبل از ورود به فلسفه و تشریح حج به پیشینه تاریخی آن در عرصه‌ی معارف اسلامی و مسائل معنوی و روایات و احادیث نورانی پرداخت. در همین رابطه روایتی از ابوبصیر از حضرت امام صادق(ع) نقل شده است که فرمود:

«ان آدم هو الذی بنی البیت، و وضع اساسه، و اول من کساه الشعر و اول من حج الیه»^۱.

محققا بنای کعبه و پایه گذاری بیت، به دست حضرت آدم انجام گرفت و او نخستین کسی است که بر کعبه جامه پوشانید و نیز نخستین انسانی است که مراسم حج را بجای آورد.

زمان مراسم، بنا به روایت فضل بن شاذان نیشابوری از حضرت رضا(ع)، ماه با برکت ذوالحجه بوده است؛ ماهی که پیش از آدم، فرشتگان الهی به طواف بیت برخاستند و به انجام مراسم معنوی حج موفق شدند. انبیای الهی؛ بخصوص حضرت آدم، نوح، ابراهیم، موسی، عیسی(ع) و رسول با عظمت اسلام(ص) و دیگر انبیای حق، در همین وقت به ادای مراسم اقدام کردند و چنین زمان با عظمتی برای انجام حج تا روز قیامت، به عنوان سنت حتمی از جانب حق

---

۱. محمدبن علی ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ج ۲، مصحح: علی اکبر غفاری، قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه

مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق، ص ۶۱